

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: ШЛЯХ СПОНТАННОГО ПОРЯДКУ ЧИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ?

*ОЛЕКСАНДР ПАТЛАТОЙ, кандидат економічних наук,
доцент, Одеський національний економічний університет
(м. Одеса, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-26>

Вступ. Економічне відставання України, спричинене як російською збройною агресією, що переросла в повномасштабне вторгнення 2022 р., так і внутрішньою неефективністю та непослідовністю державної економічної політики, а також недосконалістю інституцій загалом, може бути подолано лише завдяки реалізації інноваційної моделі економічного зростання та розвитку. Неокласичний мейнстрім з його універсалістським підходом не дає всеохоплюючої відповіді щодо причин відносного утривалення нерівномірності економічного та інноваційного розвитку поміж різними країнами і, тим паче, не пропонує «дорожньої карти» з подолання цього відставання. Деякі пізніші концепції з інституціональним забарвленням, зокрема дослідження економічного процвітання (добробуту) Д. Аджемоглу та Д. Робінсоном, намагаються дещо подолати цю прогалину, однак запропоноване ними розв'язання також не можна вважати вичерпним.

Така ситуація спонукає шукати відповіді на ці актуальні теоретичні та практичні питання в гетеродоксальних економічних теоріях, зокрема моделі підприємницького зростання Австрійської економічної школи (АЕШ) та моделі підприємницької держави М. Маццукато,

які значною мірою є теоретичними та методологічними антиподами.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз моделей підприємництва АЕШ і підприємницької держави М. Маццукато з точки зору їх теоретико-методологічної валідності та релевантності їх імплементації процесів інноваційного повоєнного розвитку економіки України.

Результати дослідження та їх обговорення. Одними з найвизначніших внесків АЕШ у скарбницю світової економічної думки є розроблена її представниками теорія підприємництва, а також теорія економічного розвитку Й. Шумпетера, під впливом якої інноваційна економіка (*innovation economics*) сформувалася як окрема галузь економічної науки.

Функція інноваційного підприємця, з точки зору Й. Шумпетера, полягає в здійсненні «нових комбінацій» засобів виробництва, що полягає в запровадженні нового товару, нового методу виробництва, відкритті нового ринку, відкритті нових джерел постачання сировини та навіть «реорганізуванні якої-небудь галузі промисловості», зокрема «через створення монопольного положення» [1, с. 75]. Ці дії дозволяють йому протягом якогось часу отримувати підприємницький прибуток [1, с. 129], який буде поступово зникати в міру дифузії нововведень. При цьому підприємництво розглядається науковцем не як стала функція чи суспільний прошарок, а як тимчасовий статус [1, с. 86]. Для здійснення своєї новаторської функції підприємець має вивести блага з попереднього використання (економічного колообігу), запропонувавши за них більш високу ціну, що можливо лише завдяки застосування кредиту, причому такого типу, який створює «нову купівельну спроможність» [1, с. 113].

Трактування підприємця як носія певної функції, безпосередньо не пов'язаної ані з ризиком, ані з володінням

засобами виробництва, дістало подальший розвиток у працях представників Австрійської школи. Так, на думку Л. Мізеса, підприємець має передусім бути пильним у виявленні та використанні раніше невідомих можливостей комерційного застосування активів, і в цьому сенсі «підприємцями» можуть виступати представники найрізноманітніших соціальних прошарків [2, с. 252–257]. Цю думку поділяє також І. Кірцнер, наголошуючи, що підприємці здійснюють «відкриття» (*discovery*) того, що раніше було недооцінено (*overlooked*), себто викриття попереднього «незнання» (*ignorance*) [3, с. 72].

Адекватні умови для цього процесу виникають лише в рамках спонтанного або ринкового порядку, який, на думку Ф. Гаєка, ґрунтується на децентралізованих економічних («каталгатичних») зв'язках, без впливу ззовні та загальноприйнятої ієрархії цілей [4]. Певною різницею у поглядах вчених є те, що відповідно до візії Й. Шумпетера, підприємець є порушником економічної рівноваги, натомість у моделі І. Кірцнера арбітраж, здійснюваний підприємцем, забезпечує відновлення або наближення до рівноваги [5, с. 59].

Утім, представників АЕШ загалом об'єднує розширювальне трактування підприємництва, яке, за Шумпетером, безпосередньо не стосується винаходів чи технологічних нововведень [1, с. 95], а є радше пошуком та відкриттям невиявлених можливостей чи, в найрадикальніших формулюваннях, створенням нових [6, с. 337]. При цьому слід брати до уваги історичний контекст виникнення тих чи інших економічних ідей.

Праця Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» вперше побачила світ у 1911 р., у розпал Другої технологічної революції. Проте ключові винаходи, що створювали підґрунтя для їх ефективної комерціалізації, все ще були у той час значною мірою справою винахідників-одинаків.

Лише в наступний період (1921–1940 рр.) кількість промислових лабораторій у США семикратно зросла з 297 до 2264 [9], а в подальшому Друга світова війна, перегони озброєнь і космічні програми сприяли активному залученню держави в інноваційні процеси, а також виникненню великої кількості побічних технологій, що відкрили абсолютно нові можливості для інноваційних підприємців.

Ідеї М. Маццукато, найбільш популярно викладені в бестселері «Підприємницька держава. Розвінчання міфів про публічний і приватний сектор», мають яскравий полемічний та ідеологічно забарвлений характер, утім, не повністю позбавлені фактичної основи. Межі економічного зростання в сучасній економіці все більшою мірою визначаються технологічним фронтиром, подолання якого потребує дедалі більших інвестицій у фундаментальні та прикладні дослідження. Фундаментальні дослідження за визначенням потребують публічного фінансування, у той час як проривні прикладні розробки на ранніх стадіях також характеризуються високим ступенем невизначеності, який значною мірою дисконтує потенційні доходи. Практика показує, що фінансування «бізнес-янглів» на цьому етапі недостатнє, тож, як правило, виникає потреба в публічному дофінансуванні чи/та додаткових гарантіях та страхуванні ризиків.

На прикладі iPhone, М. Маццукато показує, що ключові технології для його створення переважно були профінансовані державою: інтернет і HTTP/HTML (фінансувалися DARPA та NSF), GPS (військова програма США NAVSTAR), сенсорний екран (розробка, підтримана грантами Національного наукового фонду та ЦРУ), SIRI (спін-оф DARPA), батареї та дисплеї (вдосконалювалися завдяки державним науковим програмам) та ін. Як шумпетеріанський підприємець, "Apple" зробила блискучу роботу з інтеграції цих технологій у єдиний продукт і з його просування на глобальному ринку [7, с. 93].

Авторка підкреслює парадокс: суспільство фінансує ризики, а компанії отримують прибутки, та пропонує певні заходи з соціалізації не лише ризиків, але й прибутків від інновацій [7, с. 207]. Висновки М. Маццукато наразилися на критику з боку економістів лібертаріанського напрямку, зокрема через нехтування проблеми державної бюрократії, ототожнення інновацій з технологічним прогресом, недооцінку ролі споживачів та ін. [8, с. 622].

Тим не менш, у США частка бізнесу у фінансуванні досліджень та розробок (ДР) сягає в останні роки 70 %, у той час як участь федерального уряду не перевищує 20 %, хоча у 1960-ті роки сягала $\frac{1}{3}$ [10]. В Україні ж нато-мість у 2021 р. 41,1 % ДР фінансувалися безпосередньо з державного бюджету з підвищенням цього показника у 2022 р. та подальшим зниженням у 2023 р. передусім за рахунок додаткового фінансування з іноземних джерел [11]. При цьому частка ДР у ВВП України склала 0,33 % у порівнянні з 3,6 % у США та 3,02 % у середньому за країнами ОЕСР. Таким чином, держава фінансує мінімум необхідних витрат, однак український бізнес наразі майже повністю перебуває поза інноваційним процесом.

Висновки. Австрійська економічна школа справедливо відзначає, що інноваційна функція підприємців полягає у пошуку та комбінуванні наявних можливостей з урахуванням конкретних обставин місця та часу, а також неявного знання, з метою отримання економічного прибутку. Однак такі можливості не з'являються автоматично. В умовах ускладнення технологій та зниження граничної віддачі від інвестицій у них, зростає роль публічного фінансування фундаментальної науки та проривних інновацій (зазначимо, що ми не ототожнюємо інновації виключно з їх технологічним різновидом, однак передусім технологічні прориви відкривають можливості для розвитку організаційних, маркетингових та інших форм інновацій). Це спонукає деяких авторів до закликів щодо

соціалізації прибутків від інноваційної діяльності, хоча швидка дифузія інновацій у сучасній глобальній економіці робить це завдання практично неможливим.

В умовах повоєнного відновлення України необхідність стимулювання бізнесу відносно низькими податками, дефіцит бюджетних коштів і крайня неефективність державної бюрократії майже унеможливають реалізацію моделі «підприємницької держави», хоча передові технології останніх років, зокрема в галузі озброєння та безпілотних технологій, тісно пов'язані з державним фінансуванням і замовленням. Висока адаптивність українського бізнесу, проявлена під час воєнного стану, дає певні надії щодо можливості реалізації моделі підприємницького зростання АЕШ, зокрема на технологічній базі залишкових військових технологій. Однак її успішність багато в чому залежить від удосконалення інституційного середовища, яке б було сприятливим для повноцінного функціонування ринкового порядку.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. У випадку високорозвинених економік ефективність публічного інвестування обмежених ресурсів у проривні технології могла б бути краще оцінена за рахунок інтеграції методології Австрійської школи з науковим доробком теорії суспільного вибору.

Список використаної літератури:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
2. Mises, L. Human Action: a Treatise on Economics. 1949. URL: https://cdn.mises.org/Human%20Action_3.pdf

3. Kirzner, I. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*. 1997. Vol. 35, No. 1. P. 60–85.
4. Hayek, F.A., Shearmur, J. Law, legislation, and liberty: a new statement of the liberal principles of justice and political economy. NY: Routledge, 2022. 612 p.
5. Baumol, W. J. On Austrian analysis of entrepreneurship and my own *Austrian economics and entrepreneurial studies*. Emerald Group Publishing Limited, 2003. P. 57–66. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1529-2134\(03\)06004-6](https://doi.org/10.1016/S1529-2134(03)06004-6)
6. Adaman, F., Devine, P.A. Reconsideration of the Theory of Entrepreneurship: A Participatory Approach. *Review of Political Economy*. 2002. Vol. 14. No. 3. P. 329–355. DOI: <https://doi.org/10.1080/09538250220147877>
7. Mazzucato, M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs Private Sector Myths. NY: Public Affairs, 2015. 261 p.
8. Mingardi, A. A critique of Mazzucato's entrepreneurial state. *Cato Journal*. 2015. Vol. 35. Issue 3. P. 603–625.
9. Arora, A. et al. URL: https://mackinstitute.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2021/03/Suh-Jungkyu-Arora-Ashish-Belenzon-Sharon-Kosenko-Konstantin-and-Yafeh-Yishay_The-Rise-of-American-Corporate-Science.pdf
10. Research and Development: U.S. Trends and International Comparisons. URL: <https://www.ncses.nsf.gov/pubs/nsb20203/recent-trends-in-u-s-r-d-performance>
11. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/informatsiyno-analitychni/2024/05.08.2024/Naukovo-analitychna.dopovid-Naukova.naukovo-tekhnichna.ta.innovatsiyna.diyalnist.v.Ukrayini.u.2023.rotsi-05.08.2024.pdf#page=19.07>